

Проф. др МИРОСЛАВ ПЕЧУЛИЋ

РЕПРИЗА СУДБИНСКИХ ИЗАЗОВА

Два момента у нашим животима као да се стапају у неразлучну целину: а) велика историја поново прави магистралан заокрет, ишчежава јучерашњи и настаје нови, неизван свет; б) југословенско друштво на прагу новог миленијума суочено је са изазовом готово голог опстанка.

Изазов таквих размера не појављује се први пут, у новом руху и на новој сцени он као да се понавља трагичном монотоншћу све док своју глад не утоли плодноснијим одговорима или док не доведе до дезинтеграције друштва. Погледаћемо стога не у стаклену куглу будућности већ у куглу прошлости да бисмо открили лекције живота.

На том путу руководићемо се двоструком мапом властите историје. Једну њену верзију представљају иновативни и стваралачки одговори који су људе и земљу уздизали на ниво модерних тежњи свог времена. Друга страна хроника је стерилних и ирационалних одговора, монотоног понављања неуспеха. Спознаја тог континуитета изазова и двоструких одговора драгоцено је искуство на прагу новог миленијума када, упоредо са стварањем новог миљеа – глобалног светског поретка – изазови неизбежно постају изоштренији.

1. Бо̄ ра̄ӣа

Изазов над изазовима појављује се у окрутном лику изнуђеног, наметнутог рата који се готово током целе историје јавља као творац српске државе или пак као узрочник њеног слома. Тај, трагични усуд плод је: а) трајних физичких детерминација: државе на раскршћу великих светских артерија Запад – Исток; б) културних детерминанти:

судара живих сила историје, места суживота и судара три велике цивилизације; в) политичким условљеностима: зоне разапете између моћних ривалских блокова, њихових сфера интереса.

Усуд рата појављује се као *изнуђена* "улазница", улог за стварање државе, једини пут који је остављен. Међутим, анатомска слика рата открива *две сјалне линије*: реалистичку ("кетманску") и ирационално-митолошку ("камиказевску") филозофију и стратегију која је често надјачала. Митолошка перцепција односа снага протеже се у дугом луку од "небеског народа" у Косовском боју до илузија Радована Караџића: "Победићемо и НАТО. *"Вишак људске цене"* органски је део ове филозофије. Улазак у рат без обзира на однос снага плод је или идеала без калкулације ("за Крст часни и слободу златну") или, пак, подсвесне представе о величини жртве као улогу, компензацији за будућу државу¹. Често вођење *"џуђих рајвова"* (рат у Босни као спасавање западне цивилизације од продора ислама) такође је повећавало људску цену. Насупрот синдрому "камиказе" који води до ивице биолошког искорењивања налази се "кетманска стратегија" Милоша која, међутим, остаје окружена углавном ћутањем и мрзовољом историографије. *Перцепција савезника* такође се кретала од успешног избора у I и II светском рату до заблуда о "вечитим историјским савезницима" у последњем рату.

Лекције историје и велика промена светске сцене подједнако налажу Коперникански обрт: стратегију максимално могућег избегавања, одбацивања рата као средства за остварење државних, националних циљева. Из темеља се променила једначина рата. С једне стране, много је знакова који показују да опасна искушења нису прошла, да нови циклус историје не означава крај ратова. Старе генераторе конфликта (сукоб капитализам – социјализам) замењује: експлозија етничких сукоба, конфликт геостратешких интереса, сукоби цивилизација око територија и културног идентитета. На помолу су нове локације сукоба: места додира цивилизација. Нови су и актери – док су локалне стране и војске у сукобу видљиве, стварни господари рата и мира – глобалне силе – остају у сенци, позорница је, дакле, локална а актери су интернационализовани. Но, постоји и друга страна једначи-

¹ На посредан начин о томе сведочи и изјава Роберта Лесинга, министра иностраних послова САД: "Када се буде писала историја I светског рата, наславнији одељак те историје носиће назив: "Србија! Српска војска начинила је чуда од јунаштва, а српски народ претрпео је нечувене муке. То пожртвовање и храброст не могу остати незапажени – они се морају наградити...". Но, као што је указао професор Р. Радиновић, уследио је заборав. ..."Српски народ с правом слави ту славну и страшну историју, али он мора и да се рационално односи према властитим губицима. Србији нико не може да надокнади 1,2 милиона жртава само из тог рата; да надокнади демографске последице које сад осећамо." Политика, 19. 9. 1998.

не – сама природа рата у новој ери из темеља се мења, наступа ера *посмодерних ратова* (медијских и електронско–кибернетских, "high – tech" оружја) чији прототип је Заливски рат². Он не оставља ни минимум шанси земљи–мети, пут је у колективно самоубиство. Његов исход не одлучује прва рунда (локалне операције) нити победа над непосредним непријатељем. Стварни противник није локална војска већ глобалне силе, економска, медијска и војна моћ (НАТО) западне коалиције.

Стара (иначе сама по себи окрутна и ирационална) дијалектика рата – однос између цене (жртва) и националних циљева, нестаје – ишчезава. У ери у којој је нестала равнотежа сила посредством локалног рата није могуће остварити ни минимум националних циљева – сем ако је операција одобрена и потпомогнута од глобалних сила. Праведност или неправедност, агресија, сецесија или легитимна одбрана – за стварне господаре рата и мира (глобалне силе) често постаје ирелевантна. Стратегија нових савезништава постаје пресудна.

Анализа није позив на дизање руку од одбране државног, националног суверенитета у опасној ери етничких локалних ратова и глобалних прекрајања мапе света. Она је само пледоаје за довођење оружане силе, легитимне одбране у складу са политиком ефектнијих геостратешких и цивилизацијских – особито европских – савезништава од којих исход националних циљева зависи.

2. У еициентуру сукобљених цивилизација

Иако пресудан, рат није једина осовина око које се окреће историја Србије, Југославије, није једини изазов највећег ранга. Његов близнак је "цивилзацијски изазов" који поновно избија еруптивном силом. Наступањем новог поглавља историје стара централна подела света на три моћна непријатељска идеолошка блока (капитализам – социјализам – несврстани) попут Атлантиде ишчезава. На њено место ступа сукоб великих цивилизација³ и експлозија етничких конфли-

² Види: Chirs, Hables Gray, *Posmodern War – the New Politics of Conflict*, Routledge, London, 1997.

³ Моменат је за двоструко улозорење. Оно што на површини изгледа као сукоб цивилизација често је израз социјалног антагонизма између безнадежно сиромашних и пребогате мањине света. А затим, на "великој шаховској табли света" (Z. Brzezinski, *The Grand Chessboard*, New York, 1997) надмоћну силу представљају геостратешки интереси великих сила. Под њиховим налетом ломе се и цивилизацијске припадности, земље истог цивилизацијског круга деле се у смртне противнике а друштва из различитих цивилизација сабиру се у табор савезника. Међутим, то не укида чињеницу о сукобу цивилизација као једном од кључних конфликта XX века.

ката – од 1993. године на светској позорници буктало је 48 етничких ратова. Ривалитет суперсила замењен је сукобом главних цивилизација. "Док локалну политику детерминишу превасходне етничке поделе, догле глобалну политику кроје велике цивилизације, њихове централне земље. Запад још увек остаје најмоћнија сила, али његова релативна снага према осталим цивилизацијама историјски опада – економски према источним а популационо према исламској цивилизацији"⁴.

Дубоке тензије око цивилизацијског идентитета захватају и тло Европе. Да ли ће се њено социјално и културно тло претворити у три окамењене цивилизацијске зоне (земље – језгра западне цивилизације, шира зона централне Европе, европски обод запоседнут туђим, не-европским цивилизацијама), или ће пак живот Европе пулсирати у знаку смањивања дистанци?

Заузимање повољнијег места Југославије на тој новој мапи света неће настати само од себе, оно може да наступи само као плод промишљених и иновативних одговора, "*Пројекција цивилизацијског њреживљавања*." Његову полазну тачку представља реалистичка перцепција природе властитог друштва и цивилизацијских (модернизацијских) приоритета.

Србија (Југославија) припада ширем културном генусу "расцепљених" ("thorn") друштава, представља социјалну таписерију у коју су неразлучно уткане нити западне и источне цивилизације. Русија, у дугом временском луку од Петра Великог до Јељцина, Турска расцепљена између Ататурковог западњаштва и фундаментализма – такође представљају портрете у тој галерији. Поделе које су дубоко усечене у културу друштва и душу индивидуа не могу се искоренити једним насилним чином, "tour de force". Уосталом, врлина или проклетство мултицивилизацијских социјалних организама неће нестати већ ће се ширити планетом – у америчком друштву, том врху Запада, већина житеља убрзо ће припадати не-западним цивилизацијама.

Сама природа југословенског друштва, дакле, упозорава да се чува екстремних културних формула које не уважавају двополност цивилизацијског бића, већ разарају један његов пол. Један од његова два трајна темеља представља припадност словенској цивилизацији. Други темељ представља припадање западној цивилизацији и првенствено успешнија адаптација Европи.

Повећана адаптивна способност не своди се само на избор ефективних политичких савезништава, у њеном центру налазе се успешнији одговори на велике изазове новог времена и особито однос између

⁴ Рат на тлу БиХ представљао је предигру кључног сукоба који ће обележавати почетак новог миленијума." Види: S. Huntington; *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, New York, 1996.

модернизације и вестернизације, тај најтврђи орах о који зубе ломи и низ великих земаља. Три су велика одговора на овај судбински изазов. На једном полу налази се тежња за потпуном доминацијом Западне цивилизације и потпуно приклањање тој глобалној сили, чију парадигму представља Иран епохе Резе Пахлевија. Ова опција темељила се на претпоставци да је модернизација потпуно неспојива са властитим културним вредностима. Индустијски, економски и културни развој, сматрало се, захтева трауматично и тотално разарање свих властитих вредности и њихову замену потпуно новом културом увезеном из друге цивилизације. Подухват је по правилу завршен неуспехом, културном шизофренијом. На другом полу налазимо неизбежну реакцију: потпуно одбијање и модернизације и вестернизације оличено у исламском фундаментализму, које, међутим, значи самоосуђивање на гето. Усиљена вестернизација (мекдоналдизација света) и Дихад постају два неизбежна пола једног типа глобализације. Трећи одговор – укрштање цивилизација – *комбинује зајадну модернизацију са очувањем значајног корјуса властийиих цивилизацијских, културних вредности*. Спектакуларни економски прогрес "Пацифичког појаса" у једном дугом раздобљу био је плод комбиновања Западне модернизације и особене Источне културе.⁵

3. Пробуђени вулкан – национални изазов

Голим оком видљива је једна експлозивна подударност између југословенске и светске сцене – као што је свака од три Југославије свом наследнику остављала тешко наслеђе: "нерешено национално питање", тако прошли миленијум свом наследнику оставља експлозију етничких ратова.

Национални изазов извире из најдубљег бића Југославије која је "микрокосмос региона" (Ледерер). Трагање за "златним руном", хармоничним суживотом, награђено је повременим и привременим успехом – формулом мирног суживота, густом мрежом међунационалних бракова, институционализацијом права националних мањина које је у свом времену било симбол успешне формуле и далеко надилазило ме-

⁵ Модернизација не значи нужно вестернизацију. Не-западна друштва могу да се модернизују а да не напусте своје сопствене културе, вредности, и у потпуности прихвате само западне вредности, институције и праксу, што је уствари и немогуће (S. Huntington). "Наивно је мислити да модернизација води крају, смрти плуралитета историјских култура, отелотворених у великим светским цивилизацијама". F. Braudel, *On History*, University Chicago Press, Chicago, 1980.

ђународне стандарде. Но, као неким кобним усудом, уместо да буду "награђени" ови узлети бивали су "кажњени".⁶

Потрага за узроцима неуспеха готово је "обесхрабрујућа", толико је фактора у тој "dance masabge". Издвојићемо само један, малигни, фактор: *национални експремизам* и његове две фаталне стратегије које, иако међусобно супротне, воде истом исходу – колапсу.

Југословенско друштво свој здрав живот може да заснује искључиво на равнотежи између две супротне силе: једној мери централизације и аутономији делова. Но, као што глава медузе све што додирне скамени, тако се свака од две силе у рукама елита претварала у своју потпуну супротност: неопходна мера *ценџирализације у рејресивни униџаризам, ауџиномија у експлозивни сејарџизам*. Та спирала ентропије као да тече док се потпуно не исцрпи, док не стигне до свог последњег националног атома. (Грозничава динамика институционалних промена од 1918. године до данас: унитарна држава и војна диктатура; Бановина Хрватска, та држава у држави у зачетку; слом Југославије у светском рату и њена обнова, централизована федерација и ембрион конфедерације из 1974. год.; распад Југославије, смањена национална позорница и наставак конфликта – представљају само видове губитка и десператне потраге за равнотежом).

У сплету разорних фактора можда највећа тежина припада односу између деликатне (потенцијално експлозивне) етничке структуре и одговора стратегијских елита трагично неспособних за консензусе. Деструктивна игра снажну потпору има и у геостратешкој игри великих сила.

4. "Сизифов њодухваџи" – изазов модернизације

Централни изазов о који већ више од столећа генерације реформатора ломе зубе представља императив модернизације. Њен успех, технолошки, економски и културни успон, темељ је стабилније заједнице; доба опадања и кризе моменат је када пуцају сви шавови заједнице.

⁶ Косово – то еруптивно тло етничких конфликта дугог трајања – емпиријско је сведочанство тог парадокса. Устав из 1974. године донео је формулу и обим права једној националној мањини која далеко надилазе светске стандарде – пружио је неупоредиво више од локалне аутономије, претворио је у државу у држави. О томе рељефно сведочи снажан захтев великих сила да решења за Косово следи формулу Устава из 1974. године. Но, оно што је уследило, био је бунт 1981. год. са корелатима: захтевима са сецесијом, независном државом, Косовом Републиком.

Реалистички поглед на искуство модернизације полазна је тачка успешнијих одговора. Фигура у којој се најрељефније изражава дво-струкост тог живог тока представља лик Сизифа: повремен успех и успон замењује трајнији пад, а затим прикупљање нових снага. У корену "неуспеха трајног успеха" налази се изнад свега вишак духовног и социјалног екстремизма. Три лика Југославије, који се сукцесивно смењују, три су вида радикалног и тоталног обезвређивања историјског претходника и поновних почетака од нуле.

Пројекти модернизације крећу се из једне крајности у другу. У првом делу свог живота друштво врши скок из Полупериферног капитализма у ауторитарни социјализам разарајући тржиште, приватну својину, предузетништво и индивидуалну аутономију. Један од два темеља на коме модерно друштво почива потпуно је разорен. У другом циклусу клатно се снажним ударцем одбацује у другу крајност, ствара се архаичан миље "Дивљега капитализма", да позајмимо термин из "New York Times-a". Симптоми овог вида социјалне неуравнотежености голим оком су видљиви: масовна нелегална приватизација, преливање јавног богатства у приватни посед злоупотребом управљачких функција и власти, широко распрострањена криминализација економије, масовно осиромашење и најдубља социјална поларизација, острва фабулозних богатстава окружена морем социјалне беде.

Социјална модернизација – прелаз државне у приватну својину, једнопартијске државе у демократску – представља историјску нужност. Алтернатива томе је гето-друштво које животи на споредном путу цивилизације. Но, приватизација и вишепартијски систем, иако нужан, нису и довољан услов за аутоматски скок у модерно друштво, могу да воде у Периферни капитализам. Међутим, ни примитивни, Дивљи капитализам не представља усуд. Кључ који отвара врата модерније друштвене зграде налази се у истовременој борби за свет тржишне економије, приватне својине и демократије и њихов *цивилизациони облик*. Борба за супериорнију социјалну форму не одлаже се за каснију фазу – након окончања првобитне акумулације – већ наступа одмах, органски је део конституисања модерног друштва. То је био пут којим се стварала супериорнија алтернатива и на Западу, "социјални капитализам" (тај *свој капијализма и демократског социјализма*).

Оваква визија модернизације није пука игра духа, њено реално упориште налази се у самој природи још увек флуидног друштва на историјском раскршћу. Освајање модернијег друштва или клизање наниже у свет Периферије, одлучујуће зависи од стерилних или иновативних одговора стратегијских елита, њихових "модернизацијских инпута" који су још увек у зони могућег. Приватизација може да буде бржа, легална и јавна; повољнији услови приватизације могу да се пружа,

жају онима који нуде уверљиве пројекте технолошког развоја. Економски живот може да буде аутономнији, јавне корпорације модерније. Радничко законодавство може да се учини ефикаснијим, социјална држава рационалнијом. Морбидни спој власти и новца може да се пресеца низом мера, као што су: пријава личне имовине пре и после ступања на политичке функције, неспојивост државних (министарских) функција и директорских положаја, извлачење приватизације из руку извршне власти и стављање под контролу парламента. У истом даху то је борба и за здравије социјалне темеље демократске политичке зграде, демократизацију политичког система и друштва и сужавање извора опасних ауторитарних сила и тенденција.

У крилу југословенског друштва, иако потиснут и блокиран, налази се још увек моћан "људски капитал", легије високообразованих стручњака, и радника, модернијег предузетничког слоја и предузимљивог сељаштва, кругова реформатске политичке елите, укратко довољна критична маса да би се покренуо развој навише.

5. Прилагођавање новом свеју или џејо–друшћиво

Констипијусање свејског друшћива

Свако доба доноси неки велики изазов упућен генерацијама тог времена. Питање како наћи своје место у арили "Свејског друшћива" (поретка) које се све бржим ритмом формира можда је највећа рукавица бачена савременицима. Игнорисање тог императива равно је самоосуђивању на вегетирање на споредном колосеку цивилизације, претварању у гето–друштво. Јер, живимо у друштву које све више и све брже постаје јединствен светски систем. Његово стварање не значи да локална друштва – француско, италијанско, руско– више нису самостална, да су постала само пипци, огранци једног циновског планетарног организма. Оно означава све тешњу *међузависност*, *йовезаност* између друштава стотинама технолошких и економских, политичких и културних нити, означава стварање циновских *йтранснационалних* сила (светски капитал, тржиште, медији) и *наднационалних* институција које све снажније обликују, детерминишу економску и политичку судбину националних држава. Но, истовремено у њему владају дубоке поделе – у једном има више светова. Светско друштво циновска је пирамида моћи са пребогатим "Центром" на врху и безнадежно сиромашном "Периферијом" на њеном дну. Судбина појединачног друштва у одлучујућој мјери зависи од његовог места у светској подели рада. Слом историјске алтернативе (реалног социјализма) означио је

само нов моменат у еволуцији ка све униформнијем светском систему, инкорпорацији постсоцијалистичких друштава у његово окриље.

Тиме и откривање природе, карактера тог света постаје од пресудног значаја. Југославија је већ прескупо платила миопију својих политичких и интелектуалних елита, одсуство реалистичке перцепције тог света. У његовој подлози налази се раскол на "националисте" и "космополите" (локалисте и глобалисте) који само на различите начине поједностављују природу света. Ни једна ни друга половина дијагнозе света није довољна за успешну операцију адаптације.

Поглед кроз националистичко–локалистичку призму демонизује светски поредак, видећи у њему само велику политичку заверу против низа народа и земаља, искључивог кривца за све локалне драме. Он игнорише историјску неизбежност глобализације/модернизације, супериорнијих цивилизацијских форми које се распростиру на сва пространства света (модерна технологија, тржишна економија и предузетништво, демократија, људска права), поплочава пут у опасну и прескупу изолацију. Космополити (глобалисти), пак, канонизују, идеализују светски поредак, виде у њему искључиво подстицајне и игноришу ограничавајуће силе. Из свог видокруга они искључују тежње ка светској доминацији, геостратешке интересе глобалних сила који су моћан фактор дезинтеграције потенцијално–ривалских или непослушних земаља. Најзад, прагматска струја не улази у финесе, живот се своди на једноставно начело: "сила бога не моли", "шут са рогатим не може" – једино што се мора по било коју цену чинити јесте да се земља не претвори у мету притисака светске моћи.⁷

Општа, теоријска слика глобалног поретка у кратком времену доживела је велику еволуцију. На њеном почетку налази се идеализована слика "Краја историје" (Фукујама), стварања јединственог и у бити хармоничног света универзалне тржишне економије и демократије, поретка у коме сви драматични конфликти, ратови припадају прошлости. Но, готово истом оном метеорском брзином којом је на теоријском небу засијала, супер–оптимистичка теорија се угасила, деманто-

⁷ У подлози супротстављених слика, поред различитих идеолошких метанарација и интереса, налази се и теоријска конфузија: погрешно идентификовање, поистовећивање "Светског друштва" (глобалног система) и "Новог светског поретка" – тих различитих глобалних творевина. "Светско друштво" је феномен дугог историјског трајања, оно настаје у 16. веку да би силно убрзање добило током XX stoleћа. "Нови светски поредак" настаје током последње, "најбрже деценије" овог stoleћа, као продукт слома реалног социјализма – нестанка биполарне поделе и претварања САД у једину суперсилу света. Однос између "Светског система" и "Новог светског поретка" сличан је односу између "друштва" као целине и једне његове уже сфере, "владајуће политичког режима".

вана је самим животом. Самјуел Хантингтон то ће пластично изразити: "Сада, шест година након слома европског комунизма моменат еуфорије је прошао. Старе конфликте заменили су нови – ми смо постали тужнији и мудрији..."⁸

Два лика глобалног поретка

Попут богиње Шиве глобални поредак света има безброј ликова; овде ћемо издвојити само његово централно обележје: *двосируку ѿрироду*, темељну амбивалентност савременог света, његов вишезначни утицај на постсоцијалистичка друштва. Погледајмо те две стране историјског књиговодства.

А. Ново време донело је поузданији мир, окончало је опасност од атомске конфронтације великих сила. Нове, супериорније форме социјалног живота: тржишна економија, демократија и људска права, распростиру се на тло на коме нису цветале, на просторе бившег реалног социјализма. Спољашњи импулси и притисци пресудна су покретачка сила преласка на модерније облике економије; увођење тржишта, предузетништва и приватне својине ревитализује болесни организам. У једном трену број демократија на светској сцени скочио је као жива у термометру од 76 на 117. Глобалне силе промотор су и гарант младе демократије, обуздавају склоност аутократских режима ка репресији, представљају снажну брану прерастању локалних сукоба у планетарни пожар, хаос.

Б. На другој страни историјског књиговодства нови циклус глобализације доноси нове антагонизме, поларизације.

а) У *економској сфери* смена "Државе благастања" владавином "Хиперлиберализма", отвара поглавље суровијих економских односа између светова, драстичног повећавања јаза између "Центра" и "Периферије", која нагло шири свој радијус. Од 27 нових постсоцијалистичких земаља огромна већина прелази из статуса Другог у Трећи свет драстичног осиромашења; само 4 земље остају изван круга "Нове периферије". Доба благотворне економске помоћи земљама Првог таласа транзиције (Југу Европе) заменило је време ригорозне селекције, условљавања и Шок терапије.

Особен вид различитости представља и ривалство три различите врсте капитализма. Доминантну силу овог историјског циклуса представља "Хиперлиберални" ("Касино", "Дарвинистички") капитализам који одузима моћ бирократском државном колосу и преноси је у пре-

⁸ Samuel Huntington, "Democracy for the Long Haul", Journal of Democracy, vol. 7, No. 2, 1996.

дузимљивије прихватне руке, пружа моћан подстицај тржишној и рационалној економији. Али клатно прелази у другу крајност: неолиберализам раскида везу између два пола: експанзију тржишта, стварање чудесног богатства, као сенка прати разарање државе благостања, драстично сужавање социјалних права, ново сиромаштво, све дубљи јаз између светова. Другу форму – која је у повлачењу – представља "социјални капијализам", који још увек одржава извесну меру равнотеже између економске конкуретности и државе благостања. Особену подврсту представља јапански, *ипатерналистички* капитализам утемељен на укрштању конфучијанске и западне цивилизације.⁹ Успех адаптације зависи и од тога којој врсти капитализма се отварају врата.

б) Ако један лик *иполијичке зграда* представља распрострањање глобалне демократије, њен други лик представља кретање ка *свејској ауторитарној држави*. Његове контуре чине: а) доминација САД и "Коалиције" најбогатијих земаља света (G-7), претварање ОУН (Савета безбедности) у њен извршни орган, а НАТО-а у интервенционистичку војну силу широм планете; б) снажан политички волонтаризам, моћ утемељена не на универзалним нормама међународног права, већ на сили; в) моћ кажњавања непослушних режима и народа самовољно уведеним драстичним санкцијама; г) стварање униформног светског мњења које медијски конструисану слику претвара у једину истину; д) велике силе подржавају ауторитарне али кооперативне режиме, продужавају им живот. Оне пружају трансфузију крви "Демократији ниског интензитета" – том хибриду између веома ограничених демократских и снажних ауторитарних тенденција – широко распрострањеном на просторствима Полупериферије.

Конституисање новог режима светске моћи "Новог светског поретка" не значи стварање "Светске владе", али означава релативно висок степен контролисања светских токова који показује два лика.

⁹ Но, он се нашао у вртлогу велике финансијске кризе. Усред великог економског јуриша наступа колико неочекиван толико и драматичан обрт; монетарна катастрофа Југоисточне Азије, финансијска криза која се попут инфективне болести шири до Латинске Америје и Русије. Само у првој епизоди кризе, као у високој пећи, истопила су се богатства вредна преко 4.500 милијарди долара, изгубљено је 25 до 30 одсто вредности акција.

"Сви посматрачи признају да је преурањена либерализација тржишта капитала, често подстицана од ММФ, један од узрока кризе" (Д. Сакс). Да ли су повлачење капитализма државе благостања и криза патерналистичког капитализма Југоисточне Азије знак дефинитивног тријумфа, или пак наговештај глобалне кризе неолибералног капитализма, која ће погодити и његов центар, како предвиђа маг планетарних финансијских операција Ђорџ Сорос, живот ће брзо показати. ("The Crisis of the Global Capitalism, Open Society Endangered"; Public Affairs, New York 1998).

Политички поредак – у свету све гушће међузависности – јавља се као облик регулисања конфликта, одбране од планетарног хаоса и ентропије. У том аспекту он изражава универзалну потребу. Истовремено он служи парцијалним, егоистичким интересима одржавања привилегованог положаја, доминације најбогатијих земаља света. Борба за "Светску правну државу", глобалну владавину права, постаје пресудно питање светске заједнице у формирању.¹⁰

Утицај глобалног поретка је, дакле, вишезначан, што операцију адаптације чини сложенијом, представља врхове историјског стваралаштва.

6. Локалне елите и глобални империјализми

У другој драми цивилизацијских изазова – одговора, кључна улога припада стратегијским елитама моћи.¹¹ Међутим, на теразијама Полупериферних друштава оне задобијају натпропорционалну тежину. Њихова иновативност и стваралачки набој, или стерилност и ирационалне црте у високом степену одлучује да ли ће друштво доживети бољу или гору судбину.

Пажљиво накнадно читање историје открива један заједнички иментел који карактерише *неуспешан* тип одговора: *социјални експре-*

¹⁰ Епохални процес глобализације, све тешње повезаности и међузависности, пораста експанзије транснационалних и наднационалних сила, незауоставив је историјски ток. Но, међузависност сама по себи и аутоматски не значи аутаназију, смрт суверенитета националних држава. Између међузависности и доминације не постоји знак једнакости. Повезивање, уједињавање света може да се остварује и тако што ће учешће одлучивања националних држава поћи на нов ниво. Оно што се губи на нивоу локалне државе добија се стварањем глобалних демократских институција, учешћем у одлучивању на регионалном нивоу у токовима који су изван контроле националне државе. Европска унија, на пример, може имати демократски лик – релативно равноправно учешће држава – или представљати доминацију Немачке. Свет се нашао на историјском раскршћу између *глобалне демократије и ауторитарне свештске државе*.

¹¹ У том погледу социјално биће *глобалних* елита моћи као да је вајано по лику митског Кентаура. Елите моћи живо су отелотворење стваралачког духа, архитектке модерног друштва и његове последње верзије: глобалног поретка. Истовремено, дах застаје пред критичном масом илузија, лажних очекивања, нереалних перцепција, нетачне процене највероватнијих последица, драстичног поједностављивања реалности, неспособности предвиђања последица за народ, социјални систем и властиту судбину. Двадесето столеће започето је снажним самопоуздањем и оптимизмом, вером у освајање бољег света, утемељеном у владавини ума. Крај столећа, обележног са два светска рата, родио је најдубље сумње у рационалност елита које су на кормилу друштва. Видети изванредну ситуацију G. Kolko, *The Century of War*, The New Press, New York, 1994.

мизам, склоност ка ауторитарним "tour de force" решењима. Ирационални однос према природи властитог цивилизацијског бића (игнорисање западног или источног "плућног крила"), национални екстремизам (репресивни унитаризам или сепаратизам), усиљена модернизација (тотална национализација или дивљи капитализам), демонизација или канонизација глобалног поретка – илустрације су неплодних одговора.

Корени неуспешних одговора могу, међутим, да се налазе, као што је Тојнби приметио, и у прејаким, екстремним спољним изазовима, који унапред поништавају или сужавају могућност плодноних опција.¹² Низ друштава и особито југословенско, његове елите, суочени су са два крајње различита круга спољних захтева, чије воде се мешају.

Један круг чине захтеви, подстицаји и притисци који су израз цивилизацијских императива нове епохе, распростирања супериорнијих социјалних форми: демократије, политичких слобода, људских права и заштите националних мањина, ослобађања сила тржишта, предузетништва и приватне иницијативе. Њихово испуњавање властити је интерес друштва, услов његове ревитализације и успона.

Други круг представљају екстремни захтеви који не отелотворују цивилизацијске помаке већ су израз ривалских геостратешких интереса и тежње за доминацијом глобалних сила. Тај круг захтева не утемељују се на цивилизацијској супериорности или легитимитету, већ на [голој] сили. Они фактички подржавају унутрашње силе сецесионизму без краја, воде дезинтеграцији друштва, "лилипутанизацији" државе, претварању до јуче најснажније у најслабију државу субрегиона. Ни један политички актер ове захтеве не може директно да испуни а да не буде обележен стигмом.

Сам живот, као олово тешка искуства, међутим, пружају неке оријентире који показују како се носити са екстремним захтевима. Одлагање, као вид пасивног отпора, не води решењу. Захтеви се тврдокорно понављају, њихова цена се повећава, а избор опција постаје све суженији и неповољнији. Сам живот, дакле, подстиче на активнији однос. Унутар суженог избора изгледа за бољу опцију су у толико повољнији у колико је социјална сила, енергија која иза њих стоји већа, а воља хомогенија. Иза ње, тада не стоји измрцварено, полуразорено друштво које се најзад приклања било ком решењу, само да се све већ једном заврши. Артикулација одговора на екстремне изазове стога је

¹² За актуелизацију ове Тојнбијеве идеје види: Р. Накарада, "Глобални оквир демократске трансформације" у зборнику: "Лавиринти кризе – Предуслови демократске трансформације СР Југославије", ИЕС/Институт за федерализам, Београд.

снажнија ако добије облик "Колективног пројекта преживљавања", који је плод *демократског* политичког консензуса *кључних политичких актера*¹³ и *активног учешћа, изјашњавања народа*. Пројекат који је надстраначки и надидеолошки основа је за успешнију адаптацију глобалном поретку, која истовремено води рачуна о властитом државном–националном интересу, потребама друштва, крајње реалистички схваћеним. Реалистичка призма укључује и временску димензију – одговоре не само на непосредне, ургентне (превасходно политичке) захтеве, већ и дугорочнију перспективу. Под лупу анализе ставља се шта свака од опција протеклом времена доноси, које економске и популационе последице има, у какав положај ставља друштво у обновљеном сукобу цивилизације (исламске, западне, православне). Почетну карику у дугом ланцу одговора на глобалне изазове неизбежно представља енергична *демократизација*, која увећава кредибилитет локалног друштва на међународној сцени и истовремено умањује легитимитет екстремним захтевима (и санкцијама) глобалних сила, тада се показује јасно да њихов циљ није обуздавање локалних ауторитарних режима, већ властита претензија за доминацијом.

7. Визија

Ослањајући се на ове лекције историје (Тојнби) можемо да формулишемо централни закључак. Стваралачки потенцијал друштва, способност иновативних одговора на драматичне изазове веома је ослабљена и блокирана, али она није разорена, може се ревитализовати. Но, почетну карику у дугом ланцу заокрета и ревитализације друштва представља управо артикулација "Колективног Пројекта (визије) националног и социјалног преживљавања." Пројекат, који представља колективно упориште борбама за промене на боље, по својој природи може да буде само надидеолошки, надстраначки, плод великог историјског компромиса, консензуса између кључних политичких актера (странака, покрета), политичких елита и народа.

¹³ Али на том тежном путу суочава се са још једном великом препреком: неконсензуалним карактером, расколничком природом елита, њиховом неспособношћу за велике *социјалне* компромисе и консензусе, у тренутку када и само друштво томе стреми. Трагичност опција којима је властита историја набијена неизбежно изазива велике шизме у крилу друштва. Али његове елите моћи носе "вишак раскола", усуд деоба. Његов извор налази се више у ситним интересима и великим сујетама у души елита него у телу друштва.

Слом великих метанарација из прошлости (идеје линеарног прогреса и утопијске визије "Краја историје" левице и деснице) родио је дубоки скептицизам према сваком великом пројекту, визији. Но, становиште да без далекосежнијег и реалистичког циља–визије – као уједињавајуће, хомогенизујуће силе – није могућ успон друштва, поткрепићемо на скраћен начин. Позваћемо се на аргументацију декана Масачусетског факултета који у студији "Будућност капитализма" уверљиво демонстрира да чак ни тако ефикасан систем какав је капитализам нема поузданију будућност без снажне визије, одговора на нове и тешке изазове. "Друштву је потребан далекосежан циљ... Старе визије више не показују пут којим се може стићи до боље колективне будућности... Потребне су нове визије путева ка бољем друштву који надилазе, превазилазе искључиво секташки, уски интерес. Индивидуална похлепа није циљ који може друштво да одржава заједно на дугу стазу. Успешна друштва се уједињују око снажне приче, визије. У одсуству визије, пак, настаје низ других путева којима се друштво одржава као заједница. Друштва могу да се уједине у отпору спољној претњи. Ако нема визије друштво ће се евентуално повлачити према етницитету (национализму). Социјални систем ће се одржавати као заједница усредсређујући бес на различите и омрзнуте мањине... Без снажне визије боље будућности, настаје социјална и економска парализа." ¹⁴

Пешчаник властите историје показује да су последњи тренуци за стварање "Пројекта колективног преживљавања" који би артикулисао одговоре на судбинске изазове: а) модерног и постмодерног националног (етничког и цивилизацијског) идентитета српског народа, унутар и изван његове државне територије; б) очувања државног суверенитета Југославије – демократску и реалистичку формулу мултиетничке заједнице (Косово, Војводина, Санџак, односи Србија – Црна Гора); в) модернизацијских приоритета, преласка из Полупериферног у модерније друштво; г) путева адаптације светском систему Европи (од политичких савезништава, преко економских до мултицивилизацијских стратегија). Успешна адаптација свету није рутински поступак, она захтева висок степен стваралаштва елита и широких маса, како би се активирале компаративне предности којима земља располаже. У одсуству ефектних стваралачких одговора, четири изазова се претварају у четири јахача апокалипсе.

¹⁴ Lester Thurow, *The Future of Capitalism – How Today, Economic Forces Shape Tomorrow*, World, Nacionals Brealey Publishing, London, 1996, pp. 254–261.

Prof. Dr. Miroslav Pečujlić

SECOND-RUN OF OMINOUS CHALLENGES

S u m m a r y

The paper starts from the standpoint that in Yugoslav life there merge into a indiscernible entity: a) disappearing of yesterday's and emergence of new, independent world and b) facing of Yugoslav society with challenges of almost bare survival. From that standpoint the following are discussed: the destiny of war and strategy of alliance; conflict of great civilizations and deep tensions regarding the civilization identity which grip the ground of Europe; place of Yugoslavia on the new map of the world; challenge of modernisation and arouse national challenge; adjusting to the new world; two images of global order and constituting of a new regime of world power; requests of local and global imperatives. At the end a vision is given, with a support in essentially identified lessons from history.